

Bibliopolium

Ifj. Fekete Károly: *Tudománnyal és a hit pajzsával*

Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. Kolozsvár 2008.

Dr. Pap Géza előszavával. 275 oldal*

Makkai Sándor azok közé az íróink közé tartozik, akinek művéhez újra meg újra visszatérünk. Hol egy-egy Ady-évfordulón idézzük a *Magyar ja sorsát*, hol a *Magunk revíziója* kérdésfelvetéseinek mai időszerűségét feszegetjük, hol *Nem lebejjével* szállunk vitába, közben pedig újabb nemzedékek kezébe is visszakerülnek regényei: az *Ördögcsékér*, a *Magyarok csillaga*, a *Holtenger*.

Fekete Károly professzor is másodszor tér vissza a Makkai-témához. Nyolc évvel ezelőtt a tudós püspök és valamikori kolozsvári, majd sárospataki teológiai professzor gyakorlati teológiai munkásságáról írt könyvet, amely már akkor jóval több volt, mint a Makkai-életmű e címben meghatározott területének vizsgálata, hiszen első fejezetében (a könyv közel egynegyedében) a teljes élet- és írói pálya megrajzolására vállalkozott. De több volt azért is, mert – hivatkozásainak tanúsága szerint – olyan szélességben és mélységben vizsgálta tárgyát, hogy az magában hordta szinte már a folytatást, a most megjelent kötetet is.

Ez az új kötet a *Válogatott Makkai-tanulmányok* alcímet viseli, s tizenkét tanulmányt tartalmaz a Makkai-életmű különböző területeiről. Némelyekkel – rövidebb, a korábbi kötet központi témájához rendelt formában – már találkozhatott az

olvasó, másokra itt először vetül a szerző reflektorának fénykévéje.

A könyv négy fejezete a pályakezdés időszakát, a Makkait pályája során ért „termékenyítő hatásokat”, a nemzetnevelő és misszió-teremtő gondolkodó és püspök tevékenységét, s az irodalom (a költészet) és a festészet tájaira pihenésül elkalandozó tudóst ismerteti meg az olvasóval, a függelékben pedig olvashatjuk Makkai 1945-ös népbírósági tárgyalásá-

* Elhangzott a kolozsvári Protestáns Teológia dísztermében, a 2008. április 29-én tartott könyvbemutatón. A könyv bemutatása után Fekete Károly, Károli Gáspár-díjas teológus, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem gyakorlati teológiai tanszékének vezetője mondott köszönetet azért, hogy az Erdélyi Református Egyházkerület és Pap Géza püspök felvállalta a tanulmánykötet kiadását, majd pedig válaszolt a jelenlévők kérdéseire.

nak iratait: a vádbeszédet, a terjedelmes védekezőiratot és két egykori hallgatója: Visky Ferenc és Adorján Gusztáv nyilatkozatát a „faji eszmék terjesztése” vádjával börtönbe vetett, végül a tudósrársadalom nyomására a vádak alól felmentett professzor védelmében.

Fekete Károly mint egyháztörténész, Makkai szellemi hagyatékával kapcsolatos legfontosabb mondanivalóit nyilván első könyvében mondta el. De ezek az utóbb született tanulmányok – épp az említett témakörökbe bepillantást engedő mélyfűrésaikkal – elengedhetetlenek egy teljesebb Makkai-kép ismerete szempontjából.

Nem vállalkozom arra, hogy itt a könyvben található minden vonatkozással foglalkozzam – egy könyvbemutató keretében idő sincs erre –, csak egy néhány vonatkozást szeretnék most kiemelni.

A huszonnyolc éves korában (1918 szeptemberében) már kolozsvári teológiai professzorrá kinevezett Makkai Sándor az első világháborút megelőző majd követő néhány év „teológiai rendszerváltásának” fontos szereplője volt. Az az időszak volt ez, amikor a magyarság történetének egy addig még soha át nem élt válsága közepette a református egyháznak meg kellett szabadulnia korábbi beidegződöttségeitől, s vállalnia kellett egyfelől a belső, lelki megújulást, másfelől – Trianon után Erdélyben – egy kisebbségivé vált nemzetrész megmaradásának szolgálatát. Az erdélyi református egyház történetében a „vécsi szövetség” létrejöttének éveit ezek, amikor – ahogy Fekete Károly könyvében írja – Makkai „az aktuális egyházi problémák sűrűjében tanított és a gyülekezetek iránti realitásérzékét megőrizve volt egyházkormányzó” (12–13. lap). Makkai maga pedig később így ítélte meg az erdélyi református egyház huszas évek-beli helyzetét, s a nemzedéke előtt álló feladatot: „...az intéz-

ményes és adminisztráló hivatalos egyházi szervezet önmagáért való életének napjai meg vannak számlálva, a lelki missziói egyház kegyelmi ideje következik, s ezért az egyház nem lehet sem egy sérelmi nemzeti politika – bármilyen kitűnőnek látszó – cégjelzője és takarója, hanem az adott viszonyok között kell a rábízott nép életének lelki irányítója, mindennapi munkájának megszentelője, szenvedéseinek vigasztalója és a hitből fakadó szeretet tevékeny közösségébe szervezője legyen” (idézet a 13. lapon). A „vécsi szövetség” története – amellyről Fekete Károly két könyvében hiteles képet és fontos dokumentumokat találunk – mára már történelem, de megírásra vár még Tőkés István 1989-ben kiadott könyve előzményeként a „romániai magyar református egyház élete” 1944 előtti évtizedeinek története, annak mérlegre tévése, hogy miként váltak a Makkai Sándor műveiben – de sokak példájában – megtett tanítások közösségeket megtartó erővé, kiváló professzorok, jeles teológus-elmék nyomában, ama szerény közkatonaik mindennapi szolgálatában, akik egy-egy kisközösségben váltották valósággá a „magunk revíziója”, a belmisszió programjait, hogyan is formálta ez a belső erjedés munkájuk nyomán a gyülekezetek életét, hogyan alakította az erdélyi reformátusság szellemét.

És mindez nem csak múltunk jobb megismerése szempontjából fontos. Azóta, hogy Makkai Sándor a fent idézetteket leírta, sok évtized múlt el. A magyarság – kisebbségben éppúgy, mint többségben – sok mindenben ment keresztül. De változatlanul – s talán ma mindennél jobban – érezzük azt, hogy a nem egyszer nélkülözhetetlen külsőségeken túl, mennyire fontos lenne az egyháznak „lelki irányító”-ként, „a hitből fakadó szeretet tevékeny közösségébe szervező”-ként működni ebben a mi mai világunkban, amelyben közösségként való megmaradá-

sunkat kívülről és belülről új, korábban el sem képzelt veszélyek fenyegetik.

Fekete Károly egész fejezetet szentel új könyvében az „egyház és nemzet” fogalom-pár vonatkozásainak Makkai művében, és nem véletlenül, hiszen a két világháború között különös aktualitása volt ennek a vonatkozásnak. A kisebbségivé vált erdélyi magyarság egyházainak szembe kellett nézniök azzal, hogy nem pusztán felekezeti, hanem magyarságmegtartó feladatot is el kell látniök: iskoláik a felnövő nemzedékek számára az anyanyelvű műveltség egyetlen forrásává váltak. Ki kellett védeniök a román állam nem lankadó támadásait az egyházi iskolák ellen, ahol pedig ez már nem sikerülhetett, a templomnak kellett a magyar-ként való megmaradás iskolájává válnia. Makkai Sándor nemzedékének ugyanakkor szembe kellett néznie azzal is, hogy a kisebbségi jogvédelem igyekezetében háttérbe szorul az egyház igazi küldetése. Fekete Károly idézi ezzel kapcsolatban Tavaszty Sándort, aki szerint „...míg e szellemi szituációval a magyar nemzeti élet rendkívül sokat nyert, egyenesen a jövődjét nyerte meg, addig a magyar kálvinizmus, mint keresztyén kegyesség rendkívül sokat veszített, mert politikai missziója révén bensősége szenvedett kárt” (idézte a 95. lapon). Nyilván a kisebbségi magyarságra nehezedő politikai nyomással is magyarázható, de alapjában véve ezzel az idézett felismeréssel függ össze, hogy Makkai és vele egyképpen gondolkodó kortársai megfogalmazták a „nemzetnevelő gyülekezet” eszméjét, azt a célt, hogy – amint Makkai írta – „a lelki egyház... a politikai nemzetből lelki nemzetet neveljen s a maga közösségében lelki impériumot gyakorolván, kulturális, társadalmi és gazdasági téren is megteremtse a magyar reformátusság egzisztenciaközösségét” (idézte a 97. lapon), és ahogy a *Magunk revíziójában* fogalmazott: „Kisebbségi magyar nemzeti öntudatunk

revíziója... két nagy lelki átalakulást kíván meg tőlünk: az egyik az, hogy a földi impériumhoz kötött magyarságot lelki magyarsággá tegyük magunkban; a másik azonban az, hogy az így fölszabadított lelki magyarságot ne tartsuk gyöngébbnek a külső impériumhoz kötött és attól is támogatott magyarságnál, és egyetlen atomját se alkudjuk el azért, mert így nehezebb..., mert így önerőnkől kell magyarnak lenni.” (Idézve a 98. lapon). Ilylyés Gyula „haza a magasban” -gondolatának előképét olvashatjuk ebben a néhány sorban, olyan gondolatokat, amelyeknek ismét csak különleges aktualitása van napjainkban.

Fekete Károly témaválasztását és érdeklődési körét tekintve természetszerűen a háttérben marad Makkai Sándor irodalmi munkásságának bemutatása. Már előző könyvében, Makkai élet- és pályaképét felvázolva kitért erre a területre is (eddig feltáratlan forrásokra építve foglalkozott a *Nem lebet* elő- és utóéletével, körülményeivel), most a *Termékenyítő hatások* c. fejezetben Reményik Sándorral való barátságát eleveníti fel, ismert versek és mai napig ismeretlen levéldokumentumok alapján. Filológiai szempontból is fontosak a *Tudatfölötti* című Reményik-vershez kapcsolódó levelek, de még inkább Reményiknek az az 1934. márc. 6-i keltezésű levele, amelynek eddig csak a válaszdarabját ismertük a *Nem lebet* c. kötetből. Ebben a levélben idézi Makkai fejére Reményik egy fiatal lány neki írott – egész más vonatkozású, aggódó – sorait: „Vigyázzon magára, Sándor bácsi! Soha, egy percig sem szabad elfelejtenie, hogy nem önmagáé, hanem Erdélyé. Nem szabad elfelejtenie, hogy az erdélyi fiatalság hite és ereje még nem sajátmagában van, hanem szellemi vezetőinek hitében és erejében.” És amit ehhez Reményik hozzáfűz: „Nem hiszed, Sándorom, hogy ez az üzenet mindnyájunknak szól, annak a bizonyos ’levítézlett nemzedék’-nek?... És

érezem az irtózatot végigfutni és borzongani a falakon, és a végső kétségbeesést az emberek hátán: Hát csakugyan, végérvényesen minden elveszett?” (Idézet a 82. lapon).

Emellett a levél mellett száználmas általánosságokat tartalmaz csupán Makkai (korábról már ismert) válaszlevele, s egy cserbenhegyásos gázolással ér fel a *Nem lebet*, amelyben lépésének „magyarázatául” egész addigi kisebbségépítő munkáját tagadta meg. Reményik válasza (a *Lebet, mert kell*) már nem is neki, hanem a cserben hagyott áldozatnak szól.

Fekete Károly könyvének egy önálló (*Művészetek vonzásában* címet viselő) fejezete főképp Makkai Sándor verseivel és képzőművészeti alkotásaival foglalkozik. Ezek a fejezetek az irodalmár számára is érdekesen egészítik ki róla alkotott eddigi képünket. Nyilván nem arról van szó, hogy Makkai mint költő, vagy mint festő bevonulna az irodalom- vagy a művészet-történet Pantheonjába. De szellemi arcképéhez ezek a vonások szintén hozzátartoznak: a még helyét kereső fiatalember első verseskötete 22 éves korában

(amelynek kritikái, és főképp nyilvánosságon kívüli visszhangja végképp elvették kedvét attól, hogy ezzel a Múzsával társalogni akarjon), kései, elsősorban önmagának írt versei életének válságos pillanataiban, s a képzőművészet vonzásában született festményei, grafikái, amelyekről maga írta: „...a rajz és a festészet, melyre sohasem tanítottak szakszerűen, nagy vigasztalása volt az életnek... hálás vagyok Isten iránt: sok szomorú és terhes órám enyhületül szolgált ez a kedvtelenség”. A könyv mellékleteként közölt színes reprodukciók (egy kivétellel 1950-ből) egy meggyötört lélek önkifejezései is: Ady-portréja nem a *Magyar fa sorsa* költőjét, hanem inkább a kései versek vizionáriusát idézi, Reményikje tekintetéből az öngyöttrő költő néz szembe velünk, egyik-másik tájképén Van Gogh vonalvezetése köszön vissza.

Fekete Károly új könyve – íme – gazdagodása a Makkai-irodalomnak. S még sok olyan hivatkozás van meghúzódba lábjegyzeteiben, amelyek további kutatásra ösztönöznek.

Dávid Gyula

Neutestamentliche Exegese im Dialog. Hermeneutik – Wirkungsgeschichte – Matthäusevangelium.

Festschrift für Ulrich Luz zum 70. Geburtstag.

Herausgegeben von Peter Lampe, Moisés Mayordomo und Migaku Sato.

Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 2008.

Érdekes című könyv látott napvilágot pár hete a németországi Neukirchener Verlag gondozásában. A kiadvány Ulrich Luz újszövetséges teológus 70. születésnapja alkalmából jelent meg. Műfaját tekintve Festschrift, amelyet Peter Lampe, Moisés Mayordomo és Migaku Sato szerkesztett. Az ünnepelt barátai és tanítványai e könyvvel mondanak köszönetet Luznak a több évtizedes teológiai munkáért, amely nemzedékek számára nyújtott és nyújt alapos tudományos szem-

pontot, és provokatív módon fejleszti az önálló teológiai gondolkodást.

A svájci teológus monumentális Máté kommentárjáról és az első evangélium hatástörténetét kutató életművéről többször írtunk a *Református Szemle* oldalain. Az 1960 óta publikáló Luznak mérföldkőként számon tartott Máté kommentárját különböző nyelvekre lefordították, és a világ sok részén olvassák és használják történészek, teológusok, igehirdetők és katekéták.